

УДК 347.4

Юлія Кривенко,*канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті зроблено спробу проаналізувати цивільно-правовий договір як форму організації волонтерської діяльності. Цивільне законодавство регулює договірні відносини, засновані на рівності, автономії волі і майнової самостійності сторін. Усі ці ознаки характерні для відносин, що виникають між волонтером і особами, на користь яких він здійснює свою діяльність на підставі цивільно-правового договору.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, волонтер, волонтерська організація, волонтерська діяльність, трудовий договір.

Постановка наукової проблеми. Розвиток суспільного життя в нашій державі вказує на те, що волонтерська діяльність є необхідною та корисною для українського суспільства, проте в умовах недосконалості чинного законодавства зберігається постійний державний контроль за організаціями, які використовують працю волонтерів та здійснюють волонтерську діяльність. Порядок здійснення волонтерської діяльності, а також механізми реалізації соціально-економічних програм організаціями та особами, які її здійснюють, вимагають додаткового законодавчого регулювання.

Термін «волонтерство» в Україні в даному контексті раніше не вживався. Він з'явився в останнє десятиліття ХХ століття, але сенс, який вкладається в сучасне поняття волонтерства, – зробити добро, допомогти іншим людям, – був притаманний йому на всіх етапах розвитку суспільства. Волонтерство сягає корінням у глибину історії, коли громадяни, виховані на моральних і етичних традиціях народу, надавали безоплатну допомогу нужденним співгромадянам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень з указаної проблеми дозволяє зробити висновок, що основні дослідження проводилися щодо загальної характеристики цивільно-правового договору [1] та його відмінності від трудового договору [2], специфіка договору в сфері волонтерства є недослідженою та потребує подальшого вивчення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

У правовій доктрині не дістала належного висвітлення низка проблем, що стосуються цивільно-правового договору щодо здійснення волонтерської діяльності.

Об'єктом даного дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають із питання

цивільно-правового договору як форми організації волонтерської діяльності.

Предметом цього дослідження є чинне законодавство, яке здійснює цивільно-правове регулювання договорів у сфері волонтерської діяльності.

Мета полягає у виявленні особливостей цивільно-правового договору у сфері волонтерської діяльності.

Для досягнення поставленої мети під час дослідження були поставлені такі завдання:

- виділити загальні кваліфікуючі ознаки цивільно-правового договору;
- визначити специфіку договору у сфері волонтерської діяльності та його відмінність від трудового договору.

Виклад основного матеріалу. Волонтерську діяльність, як відомо, пропонується розглядати як одну із форм благодійної діяльності, вбачаючи в ній «добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [3].

У процесі дослідження даної теми ми досліджували спільні та відмінні риси волонтерської та благодійної діяльності. Зрештою визначили, що волонтерською слід визнавати таку діяльність, яка здійснюється без морального і матеріального примусу, на основі вільного волевиявлення. Благодійною ж слід вважати безвідплатну діяльність, яка здійснюється без виплати винагороди і яка не має на меті корисливих цілей.

Раніше зазначалося, що не всі сторони волонтерської діяльності потребують правового регулювання. Регулювання деяких аспектів волонтерської діяльності здійснюється на підставі норм, що прийняті і діють у рамках громадських об'єднань та інших не-підприємницьких організацій. Тому цілком

можна говорити про саморегулювання певних аспектів волонтерства в рамках невідприємницьких організацій. Інші ж аспекти відносин, що виникають у процесі здійснення волонтерської діяльності, безумовно, потребують урегулювання правовими нормами.

Слід зазначити, що специфіка здійснення волонтерської діяльності викликає необхідність визначення галузевої приналежності норм, що регулюють відносини між волонтерами й особами, яким вони допомагають. З цього приводу є різноманітні точки зору: ряд авторів прирівнюють волонтерську діяльність до праці, а волонтерів, відповідно, до найманих працівників. Одночасно автори вводять термін «волонтерська діяльність», мотивуючи це тим, що неоплачувана праця асоціюється вітчизняною правовою наукою з примусовою, рабською працею, і роблять висновок про некоректність застосування в законі терміна «волонтерська праця». Однак такий підхід виключає однозначне рішення проблеми правового регулювання волонтерської діяльності. Прирівнювання волонтерів до найманих працівників не відповідає природі відносин, які виникають у рамках здійснення волонтерської діяльності.

Працівник – фізична особа, яка вступила в трудові відносини з роботодавцем. Трудові відносини – відносини, засновані на угоді між працівником і роботодавцем про особисте виконання працівником за плату трудової функції (роботи за певною спеціальністю, кваліфікацією або на певній посаді), підпорядкування працівника правилам внутрішнього трудового розпорядку за умови забезпечення роботодавцем умов праці, передбачених трудовим законодавством, колективним договором, правочинами, трудовим договором [4].

Із цього випливає, що трудові відносини завжди є оплатним відносинами. Такий підхід закріплений у чинному законодавстві та не суперечить основним положенням теорії вітчизняного трудового права. Наприклад, трудові правовідносини визначаються як добровільний юридичний зв'язок працівника з роботодавцем (підприємством, установою, організацією) з приводу його праці, працівник зобов'язується виконувати певну трудову функцію (за обумовленою спеціальністю, кваліфікацією, посадою) на даному виробництві з підпорядкуванням його внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець зобов'язується оплачувати відповідно до його трудового вкладу і створювати умови праці відповідно до законодавства та колективного і трудового договорів. Тому прирівнювання волонтерів до працівників і

поширення на них трудового законодавства суперечить основним принципам як теорії трудового права, так і законодавства про працю.

Трудове право регулює не всі відносини щодо правового регулювання праці в суспільстві. Наприклад, праця військовослужбовця регулюється нормами адміністративного права [5], праця громадянина на своїй садово-городній ділянці взагалі правом не регулюється.

Регулювання волонтерської діяльності повинно здійснюватися насамперед на основі цивільного законодавства. Цивільне законодавство визначає правове становище учасників цивільного обороту, підстави виникнення і порядок здійснення права власності та інших речових прав, виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності (інтелектуальної власності), регулює договірні та інші зобов'язання, а також інші майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників [6]. З цього визначення випливає, що цивільне законодавство регулює договірні відносини, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності сторін. Усі ці ознаки характерні для відносин, що виникають між волонтером і особами, на користь яких він здійснює свою діяльність. Волонтер не перебуває в адміністративній чи іншій підвладній підпорядкованості в осіб, в інтересах яких він здійснює свою діяльність, – у цьому виражається принцип рівності сторін.

Волонтер на свій розсуд приймає рішення здійснювати таку діяльність, що свідчить про автономне прийняття такого рішення. Його діяльність має безоплатний характер. Зміст цієї діяльності може виступати предметом договорів про виконання робіт або надання послуг. Умови таких договорів, за загальним правилом, визначаються на розсуд сторін. Захист прав та інтересів волонтерів може бути забезпечений закріпленням у них обов'язків організатора волонтерської діяльності забезпечити волонтерів засобами індивідуального захисту, надання волонтерам права надавати послуги частинами і т. п.

Закон України «Про волонтерську діяльність» [7] визначає, що волонтерська діяльність здійснюється у вигляді волонтерської допомоги та полягає в безоплатному виконанні робіт і наданні послуг. Виконання робіт завжди супроводжується передачею замовнику матеріалізованого результату – створеної чи переробленої (обробленої) речі або іншого речового результату виконаної роботи. У разі надання послуг результат діяльності виконавця не має речового змісту.

Відповідно до основної класифікації цивільно-правових договорів, прийнятої в цивільному праві, всі договори поділяються на договори з відчуження майна, договори про передачу майна в користування, договори щодо виконання робіт і договори з надання послуг [8]. Волонтерська діяльність, отже, повинна регулюватися за допомогою норм щодо договорів про виконання робіт або надання послуг.

Діяльність волонтера дуже схожа на працю працівника. Єдина відмінність полягає в тому, що волонтер не отримує винагороди за свою роботу, тому його діяльність регулюється цивільним, а не трудовим правом. Регулювання діяльності волонтера цивільним законодавством має свої особливості, які виражаються в такому.

Працівник за трудовим договором виконує певну трудову функцію, тобто нормовану законодавством про працю діяльність, не обов'язково пов'язану з досягненням певного результату. Саме виконання трудової функції є метою укладення трудового договору. Цивільний договір вважається виконаним, коли замовник отримує певний результат виконаної роботи або наданої послуги. Працівник підпорядковується правилам внутрішнього трудового розпорядку, що діють в організації, в якій він працює. Особа, яка працює за цивільним договором, не повинна підкорятися правилам внутрішнього трудового розпорядку.

Роботодавець зобов'язаний забезпечити працівникові умови праці, передбачені трудовим законодавством. Особи, що працюють за цивільним договором, самі забезпечують собі умови праці.

На працівника поширюється встановлена законодавством про працю система пільг за кількістю та умовами праці, її оплати, а також соціальним страхуванням. На осіб, які працюють за цивільним договором, ці пільги не поширюються.

Працівник несе обмежену матеріальну відповідальність. Особа, що уклала цивільно-правовий договір, має повністю відшкодувати заподіяну шкоду.

Очевидно, що трудовий договір має ряд переваг порівняно з цивільним договором, насамперед, із точки зору захисту прав працівника. Однак необхідно відзначити, що негативні для працівника (а іноді і для роботодавця) наслідки укладення цивільного договору настають у тому разі, коли в такому договорі не обумовлені умови, спрямовані на захист їхніх інтересів. Умови договору, за загальним правилом, визначаються на розсуд сторін [9]. Таким чином, у договорі про волонтерську діяльність може бути закріплено обов'язок

організатора волонтерської діяльності забезпечити волонтера засобами індивідуального захисту, обов'язок волонтера надавати послуги частинами, згідно з графіком і т. п.

Умови договору є обов'язковими для виконання сторонами, які уклали договір. Тому в разі порушення умов договору про волонтерську діяльність його сторонами можливе застосування засобів судового захисту. При цьому суд повинен виходити зі змісту договору (якщо він не суперечить закону). У разі, коли певні відносини не врегульовані в договорі про волонтерську діяльність, слід застосовувати аналогію закону, що допускається відповідно до ст. 6 Цивільного кодексу [10]. Таким чином, до договору про волонтерську діяльність і застосовані норми цивільного законодавства про зобов'язання за договорами про виконання робіт і надання послуг, що не суперечать її сутності. Для застосування цивільного законодавства до договору про волонтерську діяльність існують такі обмеження, а саме: до даного договору не застосовуються норми, що регулюють відносини щодо договорів про виконання робіт і надання послуг, виконавцем яких може бути лише юридична особа, оскільки волонтером може бути лише фізична особа.

Такий підхід видається прийнятним тільки щодо безоплатних договорів [11]. Включення в договір оплатних умов, характерних для трудового договору, веде фактично до підміни трудових відносин на цивільно-правові.

Те ж саме стосується договорів, виконавцем яких можуть бути тільки особи, які здійснюють підприємницьку діяльність. До таких осіб належать юридичні особи та фізичні особи – підприємці. Вище вже називалася причина, відповідно до якої неможливо застосування умов договору за участю юридичної особи. Оскільки до діяльності фізичних осіб – підприємців застосовуються правила Цивільного кодексу, які регулюють діяльність юридичних осіб, що є підприємницькими організаціями, видається, що громадяни не можуть бути волонтерами, якщо виступають як фізичні особи-підприємці. Те саме можна сказати і щодо договорів, які передбачають винагороду за виконані роботи та надані послуги, оскільки волонтерська діяльність має безплатний характер, або залучення виконавцем третіх осіб для виконання роботи за договором, оскільки волонтер повинен особисто брати участь у волонтерській діяльності. Нарешті, не слід застосовувати і публічний договір, оскільки виконавцем за таким договором може бути лише підприємницька організація [12].

У разі укладення трестороннього договору щодо волонтерської діяльності,

незалежно від змісту цього договору, на нього поширюються норми Цивільного кодексу про договір на користь третьої особи [13]. Таким договором визнається договір, в якому сторони встановили, що боржник зобов'язаний не кредиту, а вказаній або не вказаній у договорі третій особі, яка має право вимагати від боржника виконання зобов'язання на власну користь. У договорі щодо здійснення волонтерської діяльності волонтер виступає як боржник, благодійна організація – як кредитор, отримувач волонтерської допомоги – як третя особа.

На підставі ст. 636 Цивільного кодексу можна зробити висновок, що, якщо інше не передбачено законом, іншим правовим актом або договором, з моменту вираження отримувачами волонтерської допомоги наміру волонтеру скористатися своїм правом за договором, волонтер і благодійна організація не можуть розірвати або змінити укладений ними договір без згоди отримувача волонтерської допомоги. Така згода може бути дана отримувачеві волонтерської допомоги як у письмовій, так і в усній формі, а також шляхом вчинення конклюдентних дій у разі, коли законом дозволено укладення правочину в усній формі. Згода отримувача волонтерської допомоги на зміни і розірвання договору може бути дана лише в тій формі, в якій укладено цей договір, тобто у письмовій формі. Волонтер і благодійна організація можуть передбачити в договорі, що залишають за собою право в будь-який час вносити в договір зміни або розірвати договір, незважаючи на те, що отримувач волонтерської допомоги не дає згоду на це [14].

Обов'язок волонтера виконати зобов'язання, що випливає з договору, не позбавляє його права висувати проти вимог отримувача волонтерської допомоги ті ж заперечення, що і проти вимог благодійної організації. Крім того, з аналізу ст. 636 Цивільного кодексу можна зробити висновок, що отримувачам волонтерської допомоги необхідно надати волонтеру докази свого права вимагати (особливо це стосується випадків, коли в договорі не зазначено конкретного отримувача волонтерської допомоги). Характер і обсяг таких доказів залежить від конкретної ситуації, характеру зобов'язань, змісту договору і т. д. Якщо отримувач волонтерської допомоги відмовився від права, наданого йому за договором, то цим правом може скористатися волонтерська організація. Закон дає їй таку можливість, оскільки праця волонтерів є одним із джерел формування майна волонтерської організації. Волонтерська організація може самостійно визначити в даному випадку напрями і способи вико-

ристання результатів виконаних робіт або наданих послуг, погоджуючи їх з вимогами закону і свого статуту. У договорі може бути також зазначено, що правом вимоги за цим договором може бути наділений лише отримувач волонтерської допомоги.

Висновки

Оскільки зміст окремих договорів про виконання робіт або надання послуг може мати різні варіанти, видається, що неможливо розробити єдиний типовий договір щодо волонтерської діяльності. Так само, як умови договору підряду відрізняються від умов договору перевезення вантажу, будуть відрізнятися умови договору з волонтерами про виконання відповідних робіт і надання послуг. Тому залежно від змісту діяльності волонтера з ним можуть укладатися різні види договорів щодо волонтерської діяльності. На підставі викладеного вважаємо, що цивільне законодавство, а не трудове, більшою мірою передбачає і забезпечує всі вищезазначені умови. Відповідно до цього, саме цивільно-правовий договір є формою організації волонтерської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Тюфтин, И. Гражданско-правовой договор как основной инструмент легитимации общественных отношений. Общество, право, личность: вопросы взаимодействия в современном мире : сб. ст. Междунар. науч.-практ. заоч. конф. (г. Минск, 11-15 февр. 2016 г.). С. 171-173; Халабуденко О. А. Толкование гражданско-правового договора: методологические и сравнительно-правовые аспекты. Порівняльне правознавство : зб. наук. праць : сучасний стан і перспективи розвитку. 2010. С. 380-383.
2. Сидоренко, Є. В. Визначення понять "істотні умови трудового договору" і "додаткові умови трудового договору" в теорії трудового права України. Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Серія «Юридичні науки». 2015. № 2 (II). С. 145-151; Римар І. А. Правова природа трудового договору як основної підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць. Серія «Юриспруденція». 2014. Вип. 9-1. С. 153-155; Михайленко Ю. А., Глебов В. Г. Трудовое и гражданско-правовое регулирование труда: проблемы разграничения. Цивилистические заметки : сб. ст. 2009. Вип. 4 : Актуальные проблемы частноправовых отношений. С. 152-158.
3. Про волонтерську діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 42. Ст. 435.
4. Михайленко Ю. А., Глебов В. Г. Трудовое и гражданско-правовое регулирование труда: проблемы разграничения. Цивилистические за-

метки : сб. ст. 2009. Вып. 4 : Актуальные проблемы частноправовых отношений. С. 152-158.

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992, № 27. Ст. 385.

6. Маротчак І. Ю. Договір як акт вільного волевиявлення сторін. Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф. (Одеса, 6 червня 2014 р.). С. 181-183.

7. Про волонтерську діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011, № 42. Ст. 435.

8. Солтис Н. Б. Способи класифікації договорів у доктрині цивільного права. Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитомної монографії "Правова доктрина України" (Харків, 20-21 листопада 2013 р.). С. 444-445. Гражданское право: учебник: в 2 т. / Том II. Полутом 1 / отв. ред. проф. Е.А.Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство БЕК, 2000. С. 157.

9. Чигир В. Ф. Существенные условия гражданско-правовых договоров. Эффективность осуществления и защиты права как гарантия создания правового государства : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 2-3 декабря 2004 г.). С. 3-5.

10. Романюк Я. Загальні положення тлумачення договорів у цивільному праві України. Право України. 2017. № 2. С. 165-171.

11. Гончаренко В. О. Безоплатні договори за цивільним законодавством України. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.) : у 2 т. Т. 2. С. 431-433.

12. Федорченко Н. Права и обязанности заказчика по договору о предоставлении услуг. *Leges vivata*. 2014. № 11/2. С. 156-159.

13. Цивільне право України: підручник : у 2 т. / за ред. : Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий-Світ-2000, 2016. ISBN 978-966-418-268-0.

14. Луць В. К вопросу о сущности и содержании гражданско-правового договора. Ежегодник украинского права : сб. науч. трудов. 2014. № 6. 573 с.

В статтє сдєлєна попытка проаналїзувати граждєанско-правовий договір як форму організації волонтерської діяльності. Граждєанське законодавство регулює договірні відносини, ґрунтовані на рівності, автономії волї та имущественній самостійності сторін. Всє ці признаки характерні для відносин, що виникають між волонтером та людьми, в користь котрих он здійснює свою діяльність, на ґрунті граждєанско-правового договору.

Ключевые слова: гражданско-правовой договор, волонтер, волонтерская организация, волонтерская деятельность, трудовой договор.

This article makes an attempt to analyze civil-law contract as a form of volunteer activity organization. Civil law legislation regulates contractual relations based on equality, autonomy of will and property independence of the parties. All these attributes are characteristic for relationships, arising between a volunteer and a person in whose favor it operates, on basis of a civil law contract.

Key words: civil-law contract, volunteer, volunteer organization, volunteer activity, labor contract.

